

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA HERKE

Mustafa HERGÜNER*

İzmit Körfezi'nin kuzey yakasında önemli yerleşim yerlerinden olan Hereke'nin tarihi, M.Ö. IX. yüzyıla kadar gitmektedir. Balıkçılık, bağcılık ve zeytincilik ile geçinen bu kent VII. yüzyıldan itibaren değer kazanmıştır. Bizans İmparatorlarından -denizden korkmasıyla ünlü- Heraklius 684 yılında Hereke'ye gelmiş ve burasını kendisi için sayfiye yeri seçmiştir. Hereke adının bu imparatorun adından kaynaklandığını iddia eden tarihçiler vardır.¹ Hereke İzmit'in Akçakoca tarafından 1327 yılında fethedilmesinden bir yıl sonra Osmanlı Beyliği'ne katılmıştır.² Ancak Hereke'nin Osmanlı Beyliği'ne katılımında denizcilik yönünden ayrı bir yeri vardır.

İzmit'in fethinden sonra Körfez'in kontrolüne gereksinim duyan Osman Bey, Karesi Beyliği'nden "Denizci" talebinde bulunmuştu. Mürsel Bey'in beraberinde getirdiği denizciler ve teknelerin oluşturduğu "Deniz Gücü" Prainetos'a (Karamürsel) yerleşmiştir. Burada oluşan "Osmanlı Deniz Gücü" -veya donanması- ilk Kaptanı Derya (Emir-i Sevahil) Karamürsel Bey emrinde olarak Körfez'i kontrol altına aldı. Ondan sonraki Kaptanı Derya Emir Ali Bey (1326-1330), Karamürsel'den tertiple ettiği kuvvetlerle şimdiki şehir iskelesinin bulunduğu yerden Hereke'yi fethetmiştir. Daha sonraki yıllarda Osmanlı ordularında büyük yararlıklar gösterecek olan Timurtaş Paşa'nın babası olan Emirali Hereke'den sonra Marmara'nın en stratejik adasını fethederek kendi adını (Emirali-İmralı) verecektir.³ Bu nedenle Hereke Osmanlı'nın denizden fethettiği ilk kent durumundadır. Daha sonra Hereke ipek halıcılığı ile adını duyurmuştur.

İzmit Çuhaderesi civarında 1843 yılında yaptırılan kumaş fabrikasının inşası için İstanbul'dan gidip gelirken mimar Dalyan Biraderler Hereke'ye uğramış ve kenti pek beğenmişlerdi. Ambarlı deresi kenarına bir ipekli dokuma fabrikası kurulması taleplerini Serasker Rıza Paşa'ya kabul ettirmişlerdi. Fabrika iki yılda inşa edildi. Faaliyete geçmek üzereyken Padişah Abdülmecid'e takdim edildi. Böylece Fabrika-yı Hümayun adıyla Hereke'de ipeklidokuma fabrikası faaliyete geçmiş bulunuyordu.⁴

* Doç. Dr., Harp Akademileri, e-mail: mustafabeyher@hotmail.com

1 Clemens Bosch, *İzmit Şehrini Muhtasar Tarihi*, Tercüme: O. Nuri Ardağ, Kültür Bakanlığı, Yay. Dev. Basimevi, İst. 1937; Şeref Kayboğazi, *İzmit-Sapanca-Adapazarı Vadisi*, İst. 1939, s. 25-29 (Hereke'nin adıyla ilgili başka değerlendirmeleri konumuzu genişletmemek için buraya almadık).

2 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4.b., C.1, TTK, Ank. 1982, s. 127; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, Ata Bey Terc. C.2, Sabah Yay., İstanbul 1987, s. 98-103.

3 Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt-Tevarih*, C.1, Kültür Bakanlığı, Ank. 1992, s. 62-66.

4 M. Kenan Kaya ve diğerleri, "Milli Saraylar Koleksiyonunda Hereke Dokuma ve Halıları", İst. 1999, s. 10-11.

Fabrika-yı Hümayun'da ipek halı ve kumaş dokumaları Osmanlı Sarayı'nın ve Osmanlı ricalinin en değerli eşyaları olmuştur. Bu nedendir ki Sultan Abdülhamit ve Sultan Mehmet Reşat dönemlerinde İstanbul'u ziyaret eden Alman İmparatoru Kaiser Wilhelm, bu padişahlar ile Hereke'yi iki kez onurlandırmıştır. Hatta denizden Ertuğrul yatı ile yapılan bu ziyaretler için burada hazırlanan dinlenme odası, halen "Kayzer Wilhelm Köşkü" adıyla bilinmektedir.

Hereke Fabrika-yı Hümayunu civarından bir görünüm (1910'lu yıllar)

Mondros Mütarekesi ve Hereke

Osmanlı Devleti, tartışmaları bugün de devam eden siyasi ve politik kompleksler içinde I. Dünya Savaşı'na girmiş ve dört yıl süren akıl almaz kanlı boğuşmalardan sonra, 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkesi ile savaştan çekilmişti. Ancak İtilaf Devletleri imzalattıkları bu mütareke ile Osmanlı Devleti'ni hem parçalıyor, hem de merkezî topraklarını işgal ediyordu. Bu bağlamda 13 Kasım 1918'de 167 parça gemiyle İstanbul ve İzmit Körfezi'ne yerleşmişlerdi.⁵

İngiltere İzmit Körfezi'nin stratejik değerini bildiğinden savaş ve yardımcı sınıf gemilerinden oluşan 48 parçalık donanmasıyla İzmit Körfezi'ni kontrol altına almıştı. İngiliz kara birlikleri Körfez'in kıyı kesimini kontrol edecek biçimde konuşlanmıştı. Bu bağlamda 28. Tümen İzmit'te, 242. Tugay Hereke'de bulunuyordu.⁶ Hereke'deki İngiliz Tugayının karargâh binası şimdiki Sümer İlkokulu idi; iki kattan oluşan okulun üst katı tugayın karargâhı, alt katı tutuk evi olarak kullanılıyordu. İngiliz komutanlık, sömürge askerlerinin çoğunluğunu oluşturduğu birliklerini sahilde ve halen adı Kışladüzü olarak anılan -ismini o zaman almıştı- şimdiki otoban yolunun geçtiği yerlerde konuşlandırmıştı. Bu suretle demiryolu İzmit Körfezi kontrol ediliyordu.⁷ İngiliz birlikleri şehrin batısında birde silah onarım atölyesi yapmışlardı. Anılan semt hala "Kama Hane-Kamhane" olarak anılmaktadır.

5 Rifat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit 1945, s. 56.

6 *Türk İstiklal Harbi (TIH)*, C. II., Kıs. 2, Gen. Kur. Yay. Ank. 1991, s. 397.

7 Hereke'de işgal dönemini yaşamış, İrfan Akacık (1907-2000)'dan Haziran 2000; Nazım Gür (1914-) ile Emine Erikli (1912-)'den 2-15 Mayıs 2001 tarihlerinde dinlenen bilgiler değerlendirilmiştir.

Yine Hereke'nin 5 km doğusunda bulunan ve o zaman küçük bir köy olan yer, Milli Mücadele nedeniyle işlerin yarıda kaldığı anlamda "Yarımcı" adını almıştı.

Mütarekenin ardından gelen yabancı güçler, ülkedeki azınlıklarla iş birliği yapıyor, hatta onları azdırdıyordu. İttihad ve Terakki Cemiyeti üyeleri ülkeyi terk ederken (1918 Ekim sonu) "Karakol Cemiyeti"ni kurmuşlardı. Cemiyet bölgenin Milli Mücadele yönünden indoktrine edilmesinin yanında Ankara Hükümeti'nin personel ve silah ihtiyacını sağlamasında büyük hizmetler yapmıştır.⁸ Mayıs 1920'ye kadar faaliyet gösteren, bu tarihten sonra değişik adlarla çalışmalarına devam eden Karakol Cemiyeti'nin Kocaeli Kuva-yi Milliye Kumandanlığı'nı; aynı zamanda Maltepe Atış Mektebi Müdürü olan Yenibahçeli Şükrü (Oğuz) Bey yapmaktaydı. Karakol Cemiyeti'nin organize ettiği bölgedeki belli başlı milis güçleri, Dr. Fahri Can, Yahya Kaptan, Küçük Aslan, Büyük Aslan, İpsiz Recep, Bulgar Sadık, Yüzbaşı Nail, Gebzeli Rifat, Kuşcubaşızade Eşref Müfrezeleri idi.⁹

İzmit Körfezi'nde kumaş üreten üç fabrika mevcuttu. Bunlardan ikisi (Karamürsel ve Çuhane) İtilaf Donanması tarafından tahrip olmuştu. Ali Fuat Paşa'nın anılarında İngilizlerin kendi kumaşlarını satmak için yıktıkları Karamürsel'deki Şayak Fabrikası Yunanlıların Karamürsel'e taarruz ettikleri 23 Ekim 1923 günü torpidolarla denizden yapılan top ateşi ile yıkılmıştı.¹⁰

Hereke'de bulunan Fabrika-yı Hümayun için İstanbul Hükümeti tarafından "Koruma Müfrezesi" teşkil olunmuştu. Mülazımvevel (Üsteğmen) Osman Efendi korumasında kurulmuş olan 30 kişilik jandarma müfrezesi zaman zaman bölgedeki asayişin kurulması yönünden de faaliyet gösteriyordu.¹¹ Bölgedeki eşkiya çeteleri bazen fabrikadan haraç istiyorlarsa da Osman Efendi'nin müfrezesi gerekli korumayı yapıyordu. 29 Mayıs 1919'da çetelerin istediği 1000 lira çetelere karşı konulmak süratiyle verilmemişti.¹² Dolayısı ile Hereke Kumaş Fabrikası, savaş boyunca faaliyetini sürdürmüştür.

İngiliz Kuvvetleri İstanbul'un emniyetini sağlamak ve bölgeye etkin biçimde hâkim olmak için Kocaeli yarımadasının kontrol altına alınmasını gerekli görüyordu. Öte yandan Yunan Başkomutanlığı Milli Kuvvetlere İstanbul'dan sağlanan lojistik desteğin engellenmesi için İstanbul-Ankara ulaştırma yollarına hâkim olunmasını arzu ediyordu. Kısacası Kocaeli yarımadasının kontrolü İngiliz ve Yunan kuvvetlerinin temel stratejisi idi. Bu stratejik düşünceden hareketle Bandırma'da bulunan General B. Gargarlidis komutasındaki 11. Tümen (veya Manisa Tümeni) İngiliz kuvvetlerini takviye üzere Temmuz 1920 sonundan itibaren Derince ve Seymen iskelelerinde karaya çıkartıldılar.¹³ İngiliz General Iron Side komutasındaki 28. Tümenin emrine girdiler. 11. Yunan Tümeninin 16. Piyade Alayı Sapanca, 9. Girit Alayı Kandıra, 17. Piyade Alayı Gebze ve Hereke bölgesinin kontrolü için görevlendirilmiş/konuşlandırılmışlardı.¹⁴ Bu duruma göre Hereke'deki 242. İngiliz Tugayı 17. Yunan Alayı ile takviye ediliyordu. Yunan Kuvvetlerinin temel görevi Şile-Hereke ve Kandıra-İzmit hatları arasındaki bölgeyi kontrol altına almak ve bölgeyi Milli

8 Daha geniş bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, TTK, Ank. 1991; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, 9b. Kastaş Yay. İst. 2000, s. 120-131. Fahri Can, "Karakol Cemiyeti Nasıl Kurulmuştu", *Yakın Tarihimiz (YT)*, IV. İskit Yay. İst. 1963, s. 48; Muharrem Giray, "İstanbul İşgalinde Gizli Bir Teşkilat Karakol Cemiyeti", *Yakın Tarihimiz*, C.I., S. II. Ayrıca Mustafa Kemal, "Nutuk" da Karakol Cemiyeti'nden söz etmektedir. Nutuk, C. I., Milli Eğitim Basımevi, İst. 1973, s. 86-87 ve s. 320-323.

9 F. Can, "İlk Milli Kuvvet Nasıl Kurulmuştu?", *Yakın Tarihimiz*, C. I., İst. 1962, s. 334-335, s. 395; A. Sofoğlu, a.g.e., s. 70. TIH, C. II. Kıs 2, S. 63.

10 Cemalettin Özbay, "Karamürsel'in Tarihimizdeki Yeri", *I. Karamürsel Denizcilik Sempozyumu*, İzmit 1996, s. 6. Bu tezgahlar İstanbul Aksaray'daki Taşhan'a taşınacak ve 1930'dan itibaren "Karamürsel mensucat-Yeni Karamürsel" olarak faaliyet gösterecektir. Cumhuriyet 5 Ocak 1930.

11 ATASE, ISH 7B s- SA, s. 1289, K.180.10092, Gömlek 46, Tarih 29.12.1918; ATASE, ISH -7As.4886 Kutu 373, Gömlek110, Tarih 01.02.1919;21 ATESE, ISH -7As.4766 Kutu 380, Gömlek89, Tarih 09.06.1919.

12 ATASE, ISH -7As.4673 Kutu 380, Gömlek 67, Tarih 31.05.1919.

13 TIH, II. C. 2 Kıs, s. 397.

14 A.g.e. s. 398.

Kuvvetlerden temizlemektir. Öte yandan Genelkurmay Başkanlığı'nın 24/25 Haziran 1920 tarihli genelgesi ile "Batı Cephesi Komutanlığı" kurulmuştu. Komutanlığı'na Ali Fuat Paşa getirilmişti.¹⁵ Bu suretle Kocaeli bölgesinde Osmankı ve İtilaf Devletleri'ne ait birlikler, nizami ordular halinde teşkilatlanmış oluyordular.¹⁶ Hereke bölgesine gelen Yunan kuvvetleri kente yakın Tavşanlı, Yukarı Hereke, Kalburcu gibi tepelerde kurulmuş olan küçük yerleşim yerlerinde konuşlandırılmışlardı.¹⁷

Hereke Tren İstasyonu'nun genel görünümü (1909)

Öte yandan İngiliz kuvvetleri, Hereke ve civarında kendi kuvvetlerini bulundurmaya ve özellikle sahil kesimi ile tren yolunun kontrolünü kendi birlikleriyle yapmaya özen göstermişlerdir.¹⁸

Ancak Kuva-yı Milliye güçleri bu kontrole hiçbir zaman rıza göstermemişlerdir. Mesela Kuva-yı Milliye'nin Haziran 1920 tarihinde İzmit'ten itibaren geliştirdiği taarruz harekâtı öncesinde Hereke-Yarımca arasındaki (Arap kalesi altında) tren köprüsü Kuva-yı Milliye kuvvetlerince 2 Haziran 1920 günü tahrip edilmişti. Bunun üzerine İngiliz kuvvetleri Derince-Yarımca-Hereke-Tavşanlı ve Diliskelesi istasyonlarını ilave birliklerle takviye etmişlerdi. Bu bağlamda 12 Haziran 1920 günü Hereke iskelesine yeni birlikler getirilmiş, bu birliklerle ayrı bir müfreze teşkil edilerek tren istasyonu civarına çadırli ordugâh kurulmuştu.¹⁹

Ancak İngiliz kuvvetlerince, Hereke'de bulunan Fabrika-yı Hümayun (Padişah himayesindeki fabrika)'nın korunmasında Osman Efendi'nin müfrezesi ile işbirliği yapılmıştır.²⁰ Nitekim çatışmaların yoğunlaştığı 1920 yılı Haziran ve Temmuz aylarında fabrikanın işe teminine de kolaylık gösterilmiştir.²¹ Bunun yanında fabrikanın korunması için gerek askerî personel yönünden, gerekse silah yönünden icap eden takviyeler yapılıyordu.

15 A.g.e. s. 395.

16 Bu tarihten (Haziran 1920) itibaren Ermeni ve Rum çetelerinin faaliyetleri en az seviyeye düşerken bölgedeki Türk Milli Kuvvetleri Batı Cephesi'ne bağlanmıştır. Örneğin Karamürsel bölgesindeki Gökbayrak Çetesi ile Kandıra Cebu tarafındaki İpsiz Recep Çetesi 41. Alayın kuruluşunda yer almışlardır. ATASE, Gökbayrak Taburu Koleksiyonu, Klasör 32, Dos.186, Fihrist 1-18.

17 O günleri yaşayan Nazım Gür ve Emine Erikli Yunan Birliklerin kaldıkları evleri ve konuşlandıkları bölgeleri anlatmışlardır.

18 Esasen A. Fuat Paşa'nın Kuva-yı İnzibatîye'ye yaptığı taarruzların Derince-Hereke bölgesine gelmemesi için İngiliz Kuvvetleri gerekli tertip ve tedbirleri almışlardır. Hatta denizden ve havadan birliklerimize ateş açmışlardı. K. Aras, a.g.e., s. 13; A.Sofuoğlu, a.g.e., s. 370.

19 ATASEISH, 10A, s.1776K.643, G.103, Tar.21.06.1920;ATASEISH, 14A, s.3428K.974, G.78, Tar.15.07.1920

20 ATASEISH, 9B, s.6543K.546, G.20, Tar.30.06.1920;ATASEISH, 9 B s.7204K. 556, G.23, Tar.20.07.1920

21 ATASEISH, 9 B s.8301K.545, G.160, Tar.25.08.1920

Buna karşılık İngiliz kuvvetleri özellikle İstanbul-Ankara hattında çalışan tren seferlerinde kontrolü son derece sıkı yapmaktaydılar. Sadrazam Teyfik (Okday) Paşa'nın oğlu ve aynı zamanda Padişah VI. Mehmet (Vahidettin)'in damadı Yarbay İsmail Hakkı (Okday) Bey (1881-1977) 8 Ocak 1921'de "Koyun Tüccarı" vesikası (kimliği) ile Anadolu'ya geçmek için bindiği tren Hereke'de durdurulmuş, İngiliz Bnb., yanında Ermeni tercüman olduğu halde treni sıkı bir kontrolden geçirmişti. Bu kontrolden kurtulan İsmail Hakkı Bey, İzmit'e geçtikten sonra Batı Cephesi'ne gitmiş, II. İnönü Savaşı'na 4. Tugay komutanı olarak katılmıştır.²²

Hereke Karamürsel ve bölgesinden kaçanların sığınma yeri de olmuştu. Milli Mücadele sırasında İstanbul'dan Anadolu'ya personel ve özellikle silah sevkiyatında en önemli eksenlerden biriside İstanbul- Karamürsel hattıdır.

Bu nedenle Karamürsel İngiliz ve Yunan gemileri tarafından 1920 yılında dört kez (25 Haziran, 11 Temmuz, 18 Temmuz ve 23 Ekim) taarruza uğramıştı. Öyle ki 1920 sonlarında Karamürsel nüfusu on misli azalarak bin kişiye düşmüştü. Karamürsel'den kaçanların büyük kısmı Seyrüsefer İdaresine ait vapurlar ile Hereke'ye gelmişlerdi.²³

Yahya Kaptan'ın Şehit Edilmesi

Hereke ve bölgesinin tarihinde Yahya Kaptan ve onun şehit edilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle biz aşağıda konuyu biraz geniş tutmayı düşündük.

Yahya Kaptan (1891-1920) Kosova vilayetinin Köprülü kasabasında dünyaya gelmiştir. Yahya Efendi henüz 19 yaşında iken amcasını yaralayan Bulgar çetesi Lazo'yu öldürerek dağa çıkmıştı. İki yıl dağlarda Sırp Rokaviç çetesi ile birlikte olan Yahya, Balkan Savaşları sırasında Sırp larla savaşan Batı Ordusu'na yardımlarda bulunmuştur.²⁴

Batı Cephesi'nin kaderini belirleyen Kumanova savaşlarında Sırp larla ilgili pek çok önemli bilgiler vermişse de Ordu Komutanı Ali Rıza Paşa bu bilgileri kullanmamış ve bilinen kötü sonuç oluşmuştur. Yahya Kaptan, Balkan Savaşları sonunda Selanik yolu ile İstanbul'a dönecektir.

I. Dünya Savaşı boyunca Yahya Kaptan, Teşkilat-ı Mahsusa içinde görev yaptı. Osmanlı Hükümeti Almanya ile antlaşma imzaladığı 2 Ağustos 1914 tarihinden hemen sonra Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın liderliğinde Teşkilat-ı Mahsusa kuruldu. Osmanlı Donanması'nın Karadeniz'de Rus Limanlarını topa tuttuğu 28-29 Ekim 1914 tarihinden hemen sonra Yahya Kaptan ve müfrezesi Bulgaristan'a gitti. Buradan Vardar nehrine geçerek mevcut köprülere sabotajlar düzenlediler. Böylece Sırp Ordusu'nun lojistik nakliyatı önlenmiş oluyordu. Yahya Kaptan Sırbistan'daki başarılı faaliyetlerinden sonra İstanbul'a döndü; oradan da Irak'ta bulunan 6. Ordu Komutanı Halil (Kut) Paşa'nın yanına gönderildi.²⁵

Yahya Kaptan Bağdat'ta 6. Ordu'ya sabotajlar düzenleyen Lihiye adlı Arap Aşireti'ni etkisiz hale getirdiği gibi İngilizlerin bu aşirete verdiği 15 bin altını da Halil Paşa'ya teslim etmişti. Yahya bu harekattan sonra merkezin davetine uyararak meşhur silahşör Yakup Cemil ile birlikte İstanbul'a dönecektir. Ancak Kaptan'ı İstanbul'da acı bir sürpriz beklemektedir. Yakup Cemil savaşın kötü gidişine bağlı olarak meydana gelen yolsuzluklar ve olumsuzluklardan Enver Paşa'yı sorumlu tutmaktadır. Ülkenin kurtuluşunun Enver Paşa'nın yok edilmesinde bulan Yakup Cemil ona suikast planlar, bu planında Yahya Kaptan da vardır. Ama ne var ki planlama önceden fark edilir ve mahkemece Yakup Cemil ölüme

22 Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, Çağdaş yay., İst. 1972, s. 33-35.

23 Yusuf Çam, "Milli Mücadele'de İzmit Sancağı", İst. 1993, s. 114-125.

24 Şükrü Uras, "Yahya Kaptan", İst. 1968, s. 11.

25 Hasan İzzettin Dinamo, "Kutsal İsyan", C.IV, İst. 1990, s. 12.

mahkûm edilirken Yahya Kaptan tekrar Irak'a sürgün edilerek Halil Paşa'nın yanına gönderilir. Savaş sonunda İstanbul'a gelen Yahya Kaptan, Halil Paşa'nın da yardımcıları ile Milli Mücadele'nin desteklenmesine yönelik faaliyet göstermek üzere Tavşancıl'a gönderilir. Yahya Kaptan Tavşancıl'da daha önceden birlikte çalıştığı kişilerle "Yahya Kaptan Çetesi"ni kurar.²⁶

Yahya Kaptan Karakol Cemiyeti'nin Anadolu yakası Yenibahçeli Şükrü Bey'in direktifleri ile "Gebze Kuvayı Milliye Reisi" unvanı ile görevlendirilmesinin ardından Tavşancıl'a yerleşti. Irak Cephesi'nde tanıştığı arkadaşları ile 60 kişilik bir teşkilat kuran Yahya; köyde Kurşuncubaşı Hacı Hüseyin Efendi'nin evine yerleşti. Gebze Jandarma komutanı eve bir telefon yerleştirerek bütün jandarma karakollarının kendisine yardımcı olmalarını sağladı. Yahya Kaptan sorumluluğunu aldığı bölgenin asayişini sağlayıp Rum çetelerinin etkisizleştirirken iki büyük olayla adını duyurdu.

Bunlardan birincisi İstanbul Ahırkapı'da bulunan 500 mavzer ve 30 sandık cephaneyi alarak bu silah ve mühimmatı Anadolu'ya göndermesi, diğeri ise Komutanı Halil (Kut) Paşa'yı tutuklu bulunduğu Bekirağa Bölüğü'nden 8 Ağustos 1919 sabahı kaçırmasıdır. Yahya Bey, Halil Paşa'nın kaçırılmasından sonra onu önce Tavşancıl'a getirir ve daha sonra -Mustafa Kemal Paşa'nın direktifine uygun olarak - Karamürsel yolu ile Sivas'a gitmesini sağlamıştır.

Yahya Kaptan çetesi Tavşancıl bölgesinde de başarıları oldu. Tavşancıl'ın kuzeyinde bulunan Taşköprü'deki İstelyanus ve Şile yakınlarındaki Topol İlya çeteleri onun tarafından imha edilmişti. Yahya'nın diğeri başarıları ise Darıca Gümrüğü'nden 75 çuval unu teknelere yükleyerek Tavşancıl İstasyonu'na, oradan da trenle Eskişehir'e gitmesini sağlamasıdır.

Yahya Kaptan bir taraftan bölgesinde ulusalcılık mücadelesi verirken, diğeri taraftan da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından itibaren yaptığı çalışmalar tüm yurt genelinde yayılmakta idi. Sivas Kongresi'nin ardından teşkil olunan "Heyet-i Temsiliye" artık ülke geleceğine egemen olma yolunda idi. Bu bağlamda Yahya Kaptan 4 Ekim 1919'da Sivas'a çektiği telgrafta Mustafa Kemal Paşa'ya kendini tanıtıyor ve bağlılıklarını bildiriyordu. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa verdiği cevapta ise Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey ile temasta olmasını istiyor, ayrıca İzmit'teki I. Tümen Komutanı Rüştü Bey'in emrinde olacağını belirtiyordu.²⁷

Böylece Anadolu'nun emrine giren Yahya Kaptan, İzmit'teki I. Fırka (Tümen) Komutanı Rüştü Bey'in yardım ve desteği ile faaliyetlerini sürdürmekte idi. Hatta İstanbul'da son kez açılan Meclis-i Mebusan'a İzmit mebusu seçilen Sırrı ve Cevdet Abbas beyler onu 1920'nin ilk günlerinde Tavşancıl'da ziyaret etmişlerdi. Kendisinin bir anlamda denetlenmesi anlamına gelen bu ziyarette Yahya Kaptan onlara büyük bir tören yapmıştı. Ama ne var ki İstanbul Hükümeti yanlısı veya en basitinden Mustafa Kemal yanlısı olmayan mülki amirler; Jandarma komutanları ile Karakol Cemiyeti yetkililerince Yahya Kaptan acımasızca eleştirilmekte idi. Özellikle Gebze Kaymakamı Mehmet Nurettin Bey ve yine Gebze Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nail Bey İstanbul Hükümeti yanlısı olduklarından Yahya Kaptan'dan nefret etmekte idiler. Nefretlerinin temelinde Yahya Bey'in son derece otoriter ve o ölçüde de başarılı faaliyetlerde bulunması vardı. Bu kişiler İstanbul Hükümeti'ni tesir altında bırakarak Üsküdar Mutasarrıflığı tarafından onun yakalanması için Dâhiliye Nezaretince 1 Aralık 1919 tarihinde bir yazı yazılmasını sağlamışlardı. Tabi bu emir yerine getirilmeyecek, ama Yahya Kaptan da bundan böyle tedirgin olacaktır.

26 M. Ragıp Esatlı, "İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi ve Yakup Cemil Niçin Öldürüldü", İst. 1975, s. 460-490.

27 Turgut Özel, "Kocaeli Yarımadası'nda Milli Mücadele ve Yahya Kaptan", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İst. 1996, s. 36-41. Çalışmada bölgede yapılan sözlü tarih çalışmaları vardır.

Nitekim 4 Aralık'ta İzmit'te Rüştü Bey'in yanına giden Yahya Kaptan; çetesini dağıtmayı ve Ankara'ya gitmeyi düşündüğünü söylemişti. Bu arada konu Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiş ve onun yardımları istenmiştir. Oysa bu tarihler Heyet-i Temsiliye'nin henüz Ankara'ya geldiği ve Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da yapacağı son toplantı hazırlıklarının yapıldığı dönemlerdir. Yahya'ya gereken ilgi gösterilemez.

Yahya Kaptan elbette ki durumun farkındadır, bir taraftan çetesini dağıtırken diğer taraftan da Tavşancıl'ın Gebze yönündeki telgraf ve telefonlarını kesmektedir. Ancak Yahya'nın beklediği tehdit batıdan değil de doğudan, Hereke'den geldi. İstanbul'dan teşkil olunan 250 kişilik tam teşkilatlı Jandarma erlerinden oluşan birlik yine Yüzbaşı Nail Bey'in komutasında olarak 6 Ocak 1920 sabahı Bandırma vapuru ile Hereke iskelesine gelir. Etraf karla kaplıdır ve Jandarmalar yaya olarak Tavşancıl'a giderek köyü kuşatırlar. Erlerin araması iki gün sürer. Nihayet 8 Ocak sabah aşağı mahallede Pehlivan Cemal'in evinde Yahya Kaptan yakalanır. Bu eve 150 m mesafedeki Aşağı Kuyu mevkiinde kaptan şehit edilir.

Yahya Kaptan'ın yakalanması şöyle olmuştur.

Kaptan arama sırasında Pehlivan Cemal'in evinde tuvalette saklıdır. Eve giren Üsteğmen Abdurrahman Efendi tuvalette onu bulur, ancak Yahya eliyle susmasını işaret etmiştir. Üsteğmen aşağıya inip bulamadığını söyler. Tam oradan ayrılacakları sırada Nebiye adlı bir genç kız Yahya'nın tuvalette olduğunu söyler. Aksiliğe bakın ki bu sırada Yahya tuvalet penceresinden onlara bakmaktadır. Bunun üzerine Yüzbaşı Nail Bey eve kendisi girer ve Yahya Kaptan'ı yün çorapları ile -yalınayak- tuvaletten çıkarır. Aşağı Kuyu mevkiinde vurduktan sonra kafasını kesip İstanbul'a götürür; cenaze daha sonra Tavşancıl Mezarlığı'na gömülür.²⁸

Hereke'nin Kurtuluşu

26 Ağustos 1922'de başlayan, 9 Eylül'de İzmir'e (Akdeniz'e) ulaşılması ile sona eren "Büyük Taarruz" ülkenin diğer kesimlerinin düşman kuvvetlerinden temizlenmesi için 18 Eylül'e kadar "Takip Harekâtı" olarak devam ettirildi.²⁹ Ordularımız İzmir ve Bursa'yı geri aldıktan sonra Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Trakya'yı kurtarmak üzere harekâtını kuzey yönünde devam ettirdi. Bu bağlamda II. Ordu Çanakkale bölgesine konuşlanırken I. Ordu (III. ve IV. kolordular ve Kocaeli grubu) Kocaeli bölgesine intikal etti. İtilaf Devletleri Türk Ordusunun özellikle Boğazlar civarına yaklaşması ve bu bölgelerde tehdit oluşturması üzerine, endişelenerek, "ateşkes" görüşmelerinin ivedilikle başlamasını istediler.³⁰

Konu ile ilgili çalışmalar/görüşmeler devam ederken Başkumandan Gazi Mustafa Paşa, kuvvetlerini Boğazlar bölgesine (Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı) yığarak, stratejik noktaları kontrol altında tutmayı hedefliyordu.³¹

Çanakkale bölgesinin emniyete alınmasından sonra 3. Kolordu kuzeye yönelerek, bu sırada İzmit'ten Bursa'ya intikal etmiş olan Mürettep Kolordu ile birleşti. Her iki kolordu birlikte hareketle 27 Eylül 1922 tarihinden itibaren İzmit'e geldiler.

Körfezin kuzey yakasına yani Derince-Şile hattına ulaşan süvari birlikleri ilerleyişlerini buradan da devam ettirerek İstanbul Boğazı'nın doğu sınırına ulaştılar. Dolayısı ile 3 Ekim 1922'den itibaren Hereke ve civarı da Türk Kuvvetlerinin kontrolü altına geçmiş oldu.³²

28 Son kısım tarafımdan yazılmıştır. Doğma-büyüme Tavşancılı olduğumdan çocukluğumda bu olayı çok dinledim. Yahya Kaptan'ın şehit edilişi anlattığım gibidir. Pehlivan Cemal'den dahi dinledim. M. Hergüner.

29 BMM. I. Dönem Zabıt Ceridesi, 23, s. 276, *Nutuk*, s. 283-284.

30 Nutuk, 284. Teyfik Bıyıkoğlu, *Trakya Milli Mücadele*, TTK, Ank. 1992, s. 442-444.

31 Nitekim Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Paşa 3 Eylül 1922 günü Mudanya Konferansı'nın cereyanı sırasında kıtaların Kocaeli Yarımadası'nda Yarımca-Şile hattına kadar ilerleyebileceklerini, hiç olmazsa süvari keşif kollarımızın 3 Ekim 1922'ye kadar buralarda mevkenlenmelerini istemekte idi. TIH. II.C., 6. Kıs. III. Kit. s. 99.

32 *İkdam*, 4 Ekim 1922.

Mudanya görüşmelerinin başladığı 3 Ekim günü kuvvetlerimizin durumu yukarıda anlatıldığı şekilde idi. Ancak Mudanya'da yapılmakta olan "ateşkes" görüşmeleri istenilen biçimde devam etmiyordu. Görüşmeleri sürdürmekte olan İsmet Paşa, Başkumandanlığa Kocaeli Yarımadası'ndaki I. ve Çanakkale bölgesindeki 2. Ordulara her an harekâta hazır olmalarının gereğini bildirdi. Bunun üzerine 6 Ekim 1922 günü saat 16:15'te bizzat Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı'na (her iki makam da Mareşal Fevzi Çakmak tarafından deruhte ediliyordu) Kocaeli bölgesinde bulunan tüm birliklerin "6/7 Ekim 1922 gecesinden itibaren İstanbul üzerine harekete geçmeleri emri verildi. Zaten bu kuvvetler Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının stratejik mevkillerine yerleştirilmekle Boğazların ve İstanbul'un gerektiği anda geri alınması amacı güdülmüştü.³³ Kuvvetleri ileri harekât için sevk eden Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), bu suretle İstanbul bölgesi ile Trakya'ya ait temel stratejisini ortaya koyuyordu.

Başkumandanlığın Kocaeli'deki I. Ordu birliklerine verdiği "Harekât Emri" Mudanya Konferansı süresince geçerliliğini devam ettirmiştir. Birliklerimizin ilerleyişini İstanbul'da yayınlanan gazetelerin 7 Ekim 1922 ve onu takip eden günlere ait nüshalarında ayrıntıları ile görmek mümkündür. III. Kolordu Birlikleri 10 Ekim günü Kartal ve Şile hattına geçtikten sonra, ilerleyişlerini İstanbul Boğazı'na doğru devam ettirerek Riva'ya gelmişler, yani Boğaz'a 15 km kadar yaklaşmışlardır.³⁴ Ancak Mudanya görüşmelerinde Türk Ordusunun Boğaz'a bu kadar yaklaşması onaylanmamıştır. Nitekim 12 Ekim'de imzalanan Mudanya Mütarekesi'nin 11. maddesine göre; Darıca-Gebze-Şile hattı İtilaf Devletleri ile TBMM arasında sınır (Hatt-ı Fasil-ara hattı) olarak belirlenmiş, bu hattın 15 km doğuda kalan kısmı, yani Gebze-Tavşanlı sırtları arasındaki alan "Tampon Bölge" olarak tespit edilmişti. Yine sözleşme gereğince anılan bu tampon bölgedeki karayolu (şose) her iki tarafın kullanımına açık olacaktı.³⁵

Bilindiği gibi Mudanya Mütarekesi 15 Ekim 1922 gününden itibaren yürürlüğe girmiştir. Batı Cephesi Komutanlığı'nın 11 Ekim 1922 günü yayınladığı 42 sayılı ordu emri ile Nurettin (Sakkallı) Paşa komutasındaki I. Ordu İzmit'e konuşlanacaktı. I. Ordu'nun aynı gün yayınladığı 43 sayılı Kolordu emri ile Şükrü Naili (Gökberk) Paşa (1876-1936) komutasındaki III. Kolordu karargâhı 15 Ekim 1922 tarihi itibarı ile Hereke'ye konuşlandırıldı. Kolordu başlı Alb. Salih (Omurtak) Bey komutasındaki 61. Tümen Yarımca-Derince arasındaki bölgeye, Alb. Abdurrahman Nafiz (Gürman) komutasındaki I. Tümen Dilburnu-Demirciler-Denizli bölgesi (Gebze-Tavşanlı arası)'ne konuşlandırıldı. Bu tümenin bir taburu Tavşanlı'ya, III. Kolordu başlı 56. Topçu Alayı Tavşanlı'ya konuşlandırıldı.³⁶ (Bu kuvvetler, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasını müteakip 6 Ekim 1923'te İstanbul'a girecektir.)

Bu anlattığımız bilgiler ışığında Hereke'nin kurtuluşunu fiili ve hukuki olmak üzere iki ayrı noktada incelemek gerekir.

Hereke fiili olarak 27 Eylül'den itibaren Kocaeli Yarımadası'na gelerek harekâta başlayan 3. Kolordu ve Mürettep Kolordu birliklerinin bölgede kontrol tesis ettiği 3 Ekim 1922'de kurtarılmıştır.

Hereke'nin hukuki yönden kurtuluş tarihi; Mudanya Mütarekesi'nin yürürlüğe girdiği 15 Ekim 1922 tarihi olması gerekir. Mütarekenin 22. maddesine göre Garp Cephesi tarafından verilen emirle 3. Kolordu Komutanlığı 15 Ekim 1922'de Hereke'de resmen konuşlanmıştır. Bu duruma göre Türk askerinin resmen şehirde konuşlandığı 15 Ekim 1922 gününün

33 BMM Gizli Celse Zabıtları, C. 3, s. 906, M. Kemal Paşa'nın konuşmaları.

34 *İkdam*, 7, 8, 9 Ekim 1922; *Anadolu'da İleri*, 7, 8, 9 Ekim 1922.

35 *TIH*, II. C., 6. Kıs., 4. Kit., S. 141-143.

36 ATASE, Kutu 2, Dosya 20 Fif. 1-116, 3. Kolordu Tarihçesi 1911-1923.

Hereke için “Milli Kurtuluş” günü olarak kabul edilmesi gerekir. Nitekim Genelkurmay Arşivi (ATASE)’nden yaptığımız araştırma da Hereke’nin kurtuluş günününün 15 Ekim olması gerektiğini doğrulamaktadır.

III. Kolordu Hereke’de bir yıl kalmıştır, kolordu karargâhı olarak İngilizlerin terk ettiği Fabrika-ı Hümayun İlkokulu seçilmişti. Bu bina daha sonra bir taraftan eğitim verirken diğer taraftan da Hereke Nahiye Müdürlüğü’nün makam odalarını da bünyesinde bulundurmıştır. Lozan Barış Antlaşması’nın (24 Temmuz 1923) yürürlüğe girmesi (23 Ağustos 1923)’ni müteakip 1 Ekim 1923’te işgal orduları İstanbul’u terk etmiş, yerine Şükrü Naili Paşa’nın komuta ettiği III. Kolordu 6 Ekim 1923 günü İstanbul’a gelmişti. Bu nedenle Şükrü Naili Paşa’nın ailesi Hereke’de bir yıl kalmıştı. Daha sonra Mersin’de bulunan eşi Nazire Hanım ve üç çocuğu (Turgut, Macit ve Saadet) Mudanya Mütarekesi’nin ardından trenle Hereke’ye gelmişlerdi. İstasyonun batı tarafındaki ahşap binaya (halen mevcut değildir, yerinde gazino vardır) yerleşmişlerdi. Fabrika-ı Hümayun’a ait olan bu bina lojman şeklinde olduğundan yanındaki dairelere Kurmay Başkanı Hayrullah Bey (Tümgeneral Hayrullah Fişek) ve yaver Yüzbaşı Hafız Hüsnü Bey ile aileleri yerleşmişti. Ancak bölgede askerî faaliyetler yoğun olduğundan okullarda eğitim yapılamamış, dolayısıyla çocuklar okula gidememişlerdi.³⁷ Şükrü Naili Paşa Fabrika-ı Hümayuna ait olan Kayzer Wilhelm Köşk’ünü makam binası olarak kullanmıştı.

Hereke’de, Kaiser Wilhelm’in ziyareti dolayısıyla yaptırılmış olan köşk (1953). (KBB Arşivi)

Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Hereke’ye Gelişi

Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir’i ikinci kez 16-19 Ocak 1923 tarihleri arasında ziyaret etti. (Birinci gelişi 11-24 Haziran 1922 tarihleri arasındadır). Büyük Zafer’den sonra ilk kez yapılan ve 14 Ocak 1923 günü başlayıp I. İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-5 Mart 1923)’ne kadar devam eden yurtiçi gezisi sırasında, İzmir, Yarımca, Hereke ve Tavşancıl ziyaret edilmişti. Bu gezinin ülke kaderini ilgilendiren değişik amaç ve hedefleri vardı. Bunlar özetle: Lozan görüşmelerinin olumsuzlukları nedeniyle orduların hazır tutulması, halkın yapılmakta ve/veya yapılacak olan inkılâplara hazırlanması ile yeni devletin sosyal ve ekonomik standartlarının tespiti ve dünyaya ilan için İzmir İktisat Kongresi’nin toplanmasıydı. Bu hususların tamamının gezi sırasında yerine getirildiği görülmektedir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, bu seyahatini Büyük Nutuk’ta şöyle anlatmaktadır:

37 Şükrü Naili Paşa’nın kızı Saadet Gökberk (1909-) ile 7 Mayıs 2002 tarihinde yapılan görüşme.

“Efendiler, saltanatın ilgası ile birlikte Hilafet makamının salahiyyetsiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa gelerek, ahvali ruhiye ve temayülat-ı fikriyeyi bir daha tetkik etmek mühimdi. Bundan başka Meclis son senesine dâhil olmuş bulunuyordu. Yeni seçim münasebetiyle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti’ni siyasi bir fırkaya tahvil etmeye karar vermiştim. Sulh gerçekleştiği takdirde cemiyet teşkilatımızın, siyasi fırkaya dönüşmesini lüzumlu görüyordum. Zaferden sonra talim ve terbiyeye başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu maksatlarla Garbi Anadolu’da bir seyahat icra etmek üzere 14 Kanunsani (Ocak) 1923 tarihinde Ankara’dan hareket ettim. Eskişehir’den itibaren İzmit, Bursa, Balıkesir ve İzmir’de halkı münasip mahallerde toplayarak uzun uzun hasbihallerde bulundum. Ahalinin istedikleri gibi serbestçe sualler tevcih etmesini talep ettim. Sorulan sorulara cevap teşkil etmek üzere, altı saat, yedi saat devam eden uzun konferanslar verdim.”³⁸

Başkumandan’ın gezisini gerekli kılan nedenlerin başında yine askerî konular vardır. Mudanya Ateşkes Sözleşmesi’nden hemen sonra Batı Cephesi ordularında en yaşlı doğumlulardan itibaren -1881’den 1898’e kadar olmak üzere- 17 sınıf asker terhis edilmiş, mevcutlar yarı yarıya azalmıştı.

Ancak bu uygulama Lozan’da yapılacak veya yapılmakta olan barış görüşmeleri için olumsuz bir etki yapabiliirdi. Nitekim II. Ordu Komutanı Yakup Şevki (Subaşı) Paşa 11 Kasım 1922 tarihinde ve I. Ordu Komutanı Nurettin (Sakallı) Paşa 30 Kasım tarihinde Genelkurmay Başkanlığı’na yazdıkları yazılarla bu terhislerin uygun olmadığını belirtiyorlardı.³⁹ Lozan görüşmelerini istenen biçimde sürdürülmesinde orduların gücü önemli bir faktör olduğu gibi, görüşmeler kesintiye uğrarsa yine bu kuvvetlere gereksinim olabiliirdi. Başkumandan uğradığı yerlerde birliklere manevra ve tatbikatlar yaptırmakla bir taraftan TBMM’nin kesin tavrını ortaya koyarken diğer taraftan da güçlü olduğu izlenimini vermek istiyordu. Gerçekten de 20 Kasım 1922’de başlayan Lozan görüşmeleri kapitülasyonlar, Musul, Boğazlar gibi ana sorunlarda istenen biçimde gelişemiyordu.

Lozan baş delegesi ve Hariciye Vekili İsmet (İnönü) Paşa 20 Aralık 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti’ne gönderdiği raporda “konferansın kesilme ihtimali vardır. Konferansın kesilme krizlerine karşı İstanbul’da ve orduda daima hazır bulunmak gerekmektedir” diyordu.⁴⁰ İsmet Paşa 23 Aralık 1922 tarihinde gönderdiği diğer telgrafta: “Boğazlar, azınlıklar, kapitülasyonlar..... konularında lehimize insani bir karar vereceklerinden şüphem vardır. Konferansın kesilmesine hazırlıklı olunmalıdır, bu kesilme ansızın olabilir. Konferans, bugünkü zihniyetinde olumlu bir hedefe yönelmiş değildir. Trakya’da bulunan Refet Paşa’ya vaziyete göre talimat veriniz”.⁴¹

İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf (Orbay) Bey, Genelkurmay Başkanlığı’na gönderdiği 21 Aralık 1922 tarihli yazı ile “Lozan görüşmelerinde Boğazlar ile ilgili müzakerelerin kritik bir devreye girdiğini, konferansın kesilme olasılığının bulunduğu İsmet Paşa tarafından iletildiğini” bildiriyordu. Rauf Bey, bununla kalmamış, Hükümet tarafından gerekenin yapıldığını Lozan’da İsmet Paşa’ya bildirmişti.⁴² Bunun üzerine Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi komutanı Fevzi (Çakmak) Paşa’dan “konferansın kesilme olasılığının yakın olduğunu göre orduların hızla harekete geçirilmesi, ilk hedeflerin ne olması gerektiği ve Trakya’da hareket tarzları hakkındaki düşüncelerini bu konuda şimdiden alınması gereken önlemlerin ordulara emir buyurulmasını ve bildirilmesini”

38 *Nutuk*, 2.C., s. 312-313.

39 *TIH*, II. C. 6. Kıs. 4. Kit. Ank. 1995, s. 165-168. Görülmektedir ki Kurtuluş Savaşı’nda 1881 doğumlular, yani 41 yaşında olanlar da yükümlü olarak savaşmışlardır.

40 A.g.e., s. 252-253; Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları*, TTK, Ank. 1990, s. 25458. *Vakit*, 7 Ekim 1923.

41 B. Şimşir, a.g.e., s. 270.

42 *TIH*, II. C. 6. Kıs. 4. Kit., s. 202-213; B. Şimşir, a.g.e., s. 271.

rica ediyordu.⁴³ Bu durum üzerine Hereke'deki III. Kolordu Gebze'ye, Bursa'daki IV. Kolordu Sapanca ve İzmit bölgelerine intikal ederken, Batı Cephesi Karargâhı Bursa'ya naklediliyordu. Bu süratle II. Ordu İstanbul Boğazı'na yapılacak mutasavver harekât için tertiplenmiş oluyordu.

Ayrıca İzmit ve İzmir körfezlerinin de mayınlanmalarına karar verilmişti. Bu tarihlerde yapılan mayın döküş harekâtı ile İzmit Körfezi'nin Dil Burnu-Hersek Burnu arası mayınlanmıştı.⁴⁴ Bu suretle Gebze civarında bulunan "Hatt-ı Fasil-Ara Hattı" denizden de devam ettiriliyordu. Aynı planlama gereğince I. Ordu birlikleri İstanbul Boğazı'nın doğusuna hücum ederken Trakya'da Refet (Bele) Paşa komutasındaki birlikler Boğaz'ın batısına taarruz edecekler, bu suretle İstanbul tamamıyla ele geçirilecekti.⁴⁵

Esasen İngiltere İstihbarat Servisi, Lozan'dan gelip giden telgraflar ile Türk makamları arasında yapılan yazışmaları zamanında elde ediyordu. Nitekim yukarıda belirtilen yazışmalar İngiliz Hükümetine ulaşmıştı.⁴⁶

Öte yandan Türkiye konferansın gidişatına paralel olarak, gerekli her türlü askerî önlemleri gecikmeksizin alırken, İngiltere ve Yunanistan da buna benzer davranışlar içerisinde idi. Yunanistan Batı Trakya'daki kuvvetlerini arttırıyor, Lord Curzon İngiliz askerî makamlarını gerekli önlemlerin alınması ve olağanüstü bir durum ortaya çıkarsa uygulanacak bir harekât planı hazırlanması yolunda -kuvvetlerin Gelibolu yarımadasında toplanmasını-uyarıyordu.⁴⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisine çıktığı 14 Ocak 1923 günü I. Ordu Gebze'ye, yani İstanbul'un 30 km'sine kadar, II. Ordu ise aynı şekilde Çanakkale Boğazı yakınlarında yığınak yapmıştı.⁴⁸ I. Ordu Komutanı bununla kalmamış, birliklerinden seçtiği 3000 kadar askerî sivil giydirerek, Beykoz ve Sarıyer bölgelerine yerleştirmişti. Geçit Teşkilatı adı verilen bu birlik İstanbul'a yapılacak harekâtı içeriden destekleyecekti. Geçit Teşkilatı Lozan Anlaşması'ndan sonra dağılmıştır.⁴⁹ Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı gibi başkumandanın gezisinde askerî düşünceler ağırlık taşıyordu.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa Ankara'dan ayrıldığı 14 Ocak 1923 günü Lozan'da İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta "yarın orduları denetlemeye çıkıyorum. Aynı zamanda bu geziyi siyasi dahi kılacağım. Halkla yakından uzun uzun görüşeceğim." demekle İsmet Paşa'yı durumdan haberdar etmişti.⁵⁰

14 Ocak 1923 günü Ankara'dan ayrılmakla Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yurtiçi gezisi başlamış oldu. Ne var ki, aynı gün İzmir'de tedavi görmekte olan annesi Zübeyde Hanım 66 yaşında vefat etmişti. Acı haber kendisine 15 Ocak günü Eskişehir'de bildirildi; ancak o yapacağı "yurtiçi gezisini, orduların denetlenmesini ve basın toplantılarına" çok önem veriyor ve gezisini ertelemeyi düşünmüyordu. İzmir'e bir telgraf çekerek "verdiğiniz elim haber beni çok müteessir etti. Merhumenin münasip tarzda merasim-i tedfiniyesini ifa ettiriniz, Cenabı Hak, millete hayat ve selam versin demişti.⁵¹

43 TIH, II. C, 6. Kıs, 4. Kit., s. 252-253.

44 Mayınlar, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Şubat 1924 temizlenmiştir. Dz. Kuvvetleri, Lalahan Arşivi, Bahriye Dairesi Dosyası, Şubat 1924 olayları.

45 *Harp Tarihi Vesikaları (Belgeleri) Dergisi (HTVD)*, sayı 66, Belge No:1489.

46 Selahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, II. C, TTK, Ank. 1991, s. 324, 158-159 dipnot.

47 Aynı yer, 161 numaralı dipnot.

48 TIH, II.C, 6. Kıs, 4. Kit., s. 273-276.

49 Rahmi Apak, *Yetmiş Bir Subayın Hatırası*, E. U. Genkur Bas., Ank. 1957, s. 266-267. Yazar bu sırada I. Ordu'nun İstihbarat subayıdır.

50 B. Şimşir, a.g.e., s. 381-382.

51 16 Ocak 1923 tarihli "Hakimiyeti Milliye" gazetesi; 30 Kasım 1929 tarihli Milliyet Gazetesi. Geziye katılmış olan, Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) Bey "Gazi ve İnkılap" adlı telrikayla bu geziyi anlatmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa 16 Ocak 1923 günü saat 16:30'da İzmit'e geldi, o gün -daha önce kalmış olduğu- İzmit kasrında İstanbullu gazeteciler ile ertesi sabah saat 03:00'e kadar devam eden konuşma düzenledi. Bu konuşmaya İstanbul Milletvekili Adnan (Adivar), Halide Edip (Adivar), İstanbul'un belli başlı gazetelerinin temsilcileri; Ahmet Emin (Yalman) Velit Ebizziya, Suphi Nuri, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), İsmail Müştak, Falih Rıfkı (Atay) ile Anadolu'da İleri gazetesinin İzmit Muhabiri Hakkı (Kılıç) beyler hazır bulundular. Yapılan konuşmalarda; Mudanya Mütarekesi, Lozan Barış Konferansı'nda tartışılan konular, dış politikayı ilgilendiren önemli sorunlar ile devletin idaresine ait temel kurumlar görüşüldü.⁵²

Başkumandan gezisinde Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa ile Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Karabekir Paşa da bulunmakta idi. Ordu birliklerini -Milli Mücadele'mizi bu üstün komutanlarıyla birlikte- denetliyordu. Geziye İstanbul'dan çağrılan ilk sinemacılarımızdan Cezmi (Ar) ile Şükrü (Seden) beyler de katılmıştı. Görevleri gezi ve askerî manevraları filme çekmekti. Cezmi ve Şükrü beylerin çektiği filmler İstanbul'da Kemal Film Laboratuvarı'nda hazırlanıp ülkenin sinema olan kentlerine dağıtılmıştı. Halka gösterilen, büyük zaferin coşkusu yaşatılan bu filmler Kurtuluş Savaşı'mızın ilk belgesellerindendir.⁵³

Gazi Mustafa Kemal Paşa 18 Ocak 1923 Perşembe günü beraberinde Fevzi ve Kazım Paşalar, basın mensupları, İstanbul'dan gelenlere ilaveten, Başkumandanlık ve Batı Cephesi karargahı subayları, I. Ordu Komutanı Nurettin (Sakallı) Paşa, III. Kolordu Komutanı Şükrü Naili (Gökberk) Paşa, IV. Kolordu Komutanı Kemalettin Sami (Gökçen) Paşa ile I. Tümen Komutanı Alb. Abdurrahman Nafiz (Gürman) ve 61. Tümen Komutanı Alb. Salih (Omurtak) olduğu halde saat 10:00 civarında İzmit'ten arabalarla Derince istasyonuna geldiler. İstasyonda I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa tarafından, askerî birliklerin denetlenmesi başkomutana arz edildi.

Denetlemeden sonra Mustafa Kemal Paşa, birlikleri tren yolunun iki tarafına yayarak resmî geçit yaptırdı. Yanındaki komutanlara memnuniyetini beyan etti. Derince'den ayrılan tren Yarımca istasyonuna gelmiş ve burada da bir saate yakın kalmıştı.⁵⁴ Başkumandan Yarımcalılar tarafından büyük bir heyecanla karşılandı, her taraf Türk Bayrakları ve defne dalları ile süslenmişti. Paşa için bir dana kurban edildi ve kendisine şehrin bir anahtarı verilerek kentin hemşehrîsi ilan edildi. Gazi Paşa burada halkla samimi sohbette bulundu. İstasyonlara getirilmiş öğrencilere "Nasılısınız Küçük Hanımlar" diyerek mini mini kızlara iltifatlarla bulundu. Tren istasyonunun bulunduğu meydanda askerî birliklerin resmî geçidini izledi. Ve halkın coşkun tezahüratları ile Yarımca'dan ayrıldı.

Gazi Paşa ve beraberindekiler 5 km sonraki istasyon olan Hereke'ye -yine halkın coşkun tezahüratları ile- geldiler. Burası da bayraklar ve defne dalları ile süslenmişti. İstasyonda Fabrika-yı Hümayun Camii İmamı Mustafa (Ertegan)'ın da bulunduğu kalabalık halk ile Fabrika-yı Hümayun'a ait olan Rüştüye Mektebi öğrencileri tarafından karşılandı. Hereke muhtarı Süleyman (Kantin) Efendi'nin hazırladığı kurbanlar kesildi.⁵⁵ Daha sonra III. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa ve Fabrika-yı Hümayun Müdürü Agah (Ateş) Efendi tarafından resmî tören yapıldı. Karşılama töreninden sonra başkumandan beraberindekilerle, fabrikanın deniz kenarında bulunan misafirhanesinde -Kayser Kasrında- öğle yemeği yedi.⁵⁶

52 Hakimiyeti Milliye, 17 Ocak 1923; Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, TTK, Ank. 1982, s. 39.

53 Atilla Oral, "Mustafa Kemal Paşa Kocaeli'nde", Özgün Kocaeli, 19 Ocak 2003. Bu çalışmayı yaparken Atilla Oral ile sık sık görüştüm. Filmlerden bana bahsetti. Ancak bütün aramalarıma rağmen (Mimar Sinan Üniversitesi, Genelkurmay Foto Film Merkezi) bu filmlere ulaşamadım.

54 Hakimiyeti Milliye, 18 Ocak 1923; A. Öztüre, s. 199-200; Mehmet Önder, a.g.e., s. 204.

55 Karşılama bulanan İrfan Akacık'tan dinlenmiştir.

56 Hakimiyeti Milliye, 18 ve 19 Ocak 1923.

Daha sonra fabrikayı gezen Mustafa Kemal Paşa İzmir’de toplanacak I. İzmir İktisat Kongresi için yapılan hazırlıkları gördü. Fabrika-yı Hümayun İktisat Kongresi’ne bir heyet ile katılıyor ve Kongre’nin koordine ettiği “İktisat Sergisi’ne” objeler gönderiyordu. Bu objeler; ipek ve yünlü dokumalar, ipek ve yün halılar ile ceviz ağacından yapılan mobilyalardan oluşmakta idi. Kongreye gidecek heyet özetle kapitülasyonların kaldırılmasını, deniz taşımacılığında kabotaj hakkının geri alınmasını, kara ve demir yollarının geliştirilmesini, Anadolu’dan demiryolu ile gelecek mallar için İzmit ve Derince’nin Haydarpaşa’ya alternatif bir limanı olmalarını; tarım ve hayvancılığın kalkınması için kooperatiflerin desteklenmesini ve bu meyanda bankacılığın güçlendirilmesini ve yaygınlaştırılmasını istiyorlardı.⁵⁷ İktisat Kongresi’nin Hereke’den giden heyete verdiği “Takdirname” TBMM Hereke Halı Müzesi’nde bulunmaktadır.

Daha sonra Fabrika-yı Hümayun önünde bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa halka; Milli Mücadele’de yapılan fedakârlıkları ve kahramanlıkları övmüştü. Başkumandan konuşmasında mücadelenin bitmediğini, Lozan Konferansı’nın olumlu sonuç vermesini temenni ettiğini, ancak aksi bir durumda ordularımızın her türlü harekate hazır olduğunu ifade etti.⁵⁸ Konuşmasından sonra Sümer İlkokulu binasında bulunan III. Kolordu karargâhına (şimdiki Sümer İlköğretim Okulu) giden başkumandan burada bir müddet dinlendi. Kolordu karargâhından Lozan’da İsmet (İnönü) Paşaya şu telgrafı çekti: “iki, üç gündün beri Fevzi ve Kazım Karabekir Paşalar Hazeratı ile birlikte orduyu teftiş etmekteyiz. Bu telgrafı Hereke’den yazıyorum. Meşhudatımdan (denetlemelerden gördüklerimden) memnunum. İki gün sonra Bursa ve Balıkesir mıntıklarına geçip teftişata devam edeceğiz. Malumat ve muhabbet.”⁵⁹

Daha sonra yine fabrikanın misafirhanesine giderek komutanlarla Boğazlar bölgesine yapılacak mutasavver taarruz harekâtını görüştü. Başkumandan ve komuta heyeti geceyi misafirhanede geçirdiler.⁶⁰

Başkumandan ertesi sabah trenle Tavşancıl’a geldi. Beraberinde askerî ve mülki erkân ile gazeteciler olduğu halde otomobillerle önce Tavşancıl’da Harmanbağı mevkiindeki 56. Topçu Alayı karargâhına giderek burada bir müddet dinlendiler. Daha sonra kuzey tarafta-Çerkeşli köyü civarındaki- Bağdat yoluna çıktılar.

Oradan yine arabalarla Gebze sırtlarına giderek askerî birlikleri denetlediler. Denetleme sırasında Tavşancıl’da bulunan Topçu Alayı’na atışlı talim yaptırılırken piyade birliklerine hücum talimleri icra ettirildi.

Yapılan maveraları bilfiil izleyen Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, askerî kıtalara verdiği farazyelerle bizzat talimler yaptırdı. Genelde İstanbul üzerine yapılması planlanan taarruz hareketleri içeren bu tatbikattan sonra, yine arabalarla Tavşancıl’a dönüldü. Buradan Afyon savaşına katılan gaziler başkumandana takdim olundu. Paşa bu birliklerle birlikte bir de resim çekti.

Bu sırada tatbikatı izlemiş olan *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin imtiyaz sahibi muharriri -Sinop Mebusu- Recep Zühtü (Soyak) başkumandandan intibalarını soruyordu. Gazi Paşa derin bir memnuniyet içinde “zaten iyi bulucağımdan emin idim, fakat gördüğüm şeyler ümidimin de, arzumun da hududunu aştı” cevabını vermişti.⁶¹

57 Gündüz Ökçün, *İzmir İktisat Kongresi*, Ank. 1968, s. 371-374.

58 A.g. gazeteler

59 B. Şimşir, a.g.e, s. 399.

60 Hakimiyeti Milliye, 19 Ocak 1923, İrfan Akacık, Nazım Gür ve Hanife Erikli olayı doğrulamaktadır.

61 Hakimiyeti Milliye, 19 Ocak 1923, İrfan Akacık, Nazım Gür ve Hanife Erikli olayı doğrulamaktadır.

Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı Fevzi Paşa tatbikattan sonra geri dönmeyerek yine otomobille İstanbul'a gitmişti.⁶² Bu sırada özel bir tren İzmit'e dönmek üzere gerekli hazırlığı yapmıştı.⁶³ Tavşancıl halkı ise büyük kurtarıcıyı dinlemek üzere Tavşancıl İstasyon baş memuru Stefanides Efendi tarafından istasyonun doğu bölgesinde ve deniz tarafında hazırlanmış olan meydana doldurmuştu.⁶⁴ Gazi'nin geçeceği ve konuşma yapacağı yer, evlerden getirilen halılarla kaplanmıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşma yaptığı yere beraberindeki askerî erkânı ile gazeteciler olduğu halde geldiğinde Tavşancıl Muhtarı Rasim (Balbal) Ağa, İmam Hafız Ahmet (Yozgatlıoğlu) Efendi ile Öğretmen Mehmet (Arapoğlu) Bey tarafından karşılanmıştı. Bu sırada Afyon gazilerinden bir grup beraberlerinde olduğu halde başkumandanı karşılamaya gelmişlerdi. Paşa onların ellerini sıkarak selam ve saygılarını kabul etti.

Bu sırada onun konuşacağı yerde, milli kahramanlarımızdan Kara Fatma ve Pembe Hatun yan yana ve askerî kıyafetleri ile nöbet tutuyorlardı. Başkumandan'ın gelişleri sırasında ilk mektep talebeleri "Mustafa Kemal Paşa" marşını söylüyorlardı. Köy muhtarlığı tarafından hazırlanan dananın kurban edilmesinden sonra başkumandan konuşmasını yapmıştı.

Tavşancıl istasyonu yanındaki meydana halka hitap eden Mustafa Kemal Paşa özetle "annesinin vefatından büyük üzüntü duyduğunu, ancak milletine sağlık ve selamet dilediğini, Büyük Zaferi kazanmakla her şeyin tamamlanmadığını, Lozan'da barış görüşmelerinin devam ettiğini, görüşmelerin olumlu olmasını temenni ettiklerini" belirtiyordu.

Ayrıca Gazi Paşa konuşmasında, "Eskişehir'den beri yaptığı askerî denetlemelerde ordumuzu çok iyi bulduğunu ve bundan da çok memnun olduğunu ifade ediyordu. Başkumandan Yeni Türkiye Devleti'nde eğitim ve ekonomik yönden yapılacak çok şeyin olduğunu" belirtmekle konuşmasına son vermişti.⁶⁵

Tavşancıl okulundan Muallim Mehmet (Arapoğlu) Bey, halkın adına hoş geldin ve kendisine bağlılıklarını bildiren cevabi konuşma yapmıştı.⁶⁶ Konuşmalardan sonra aynı yerde askerî ve sivil erkân ile köyün ileri gelenlerinin katıldığı öğlen yemeği yenmişti. Yemekten sonra Tavşancıl'daki 56. Topçu Alayı -bir taburu burada çadırlı ordugâhta idi- askerleri süngü talimi, tüfek söküp-takma gibi askerî gösteriler yapmışlardı. Gösterileri beraberindeki komutanlar ve halkla birlikte izleyen başkumandan, yine özel treni ile İzmit'e hareket etti. Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmit'e dönerken de Hereke ve Yarımca istasyonlarından coşku ile uğurlanmıştı. İzmit'e dönerken İstanbullu gazetecileri kabul etmiş, kendilerinin Lozan Antlaşması ve Yeni Türk Devleti'nin şekli üzerindeki sorularını cevaplamıştır. Başkumandan İzmit'te yaptığı konuşma sırasında ifade ettiği şu cümleler Hereke ve Gebze bölgesine yaptığı gezinin amacını açıklayan en güzel ifadeleridir. "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin muzaffer orduları yeni zaferler elde etmek aşkından müstağni değillerdir (zaferle doymuş değillerdir). Fakat bu zafer aşkı, milletin selamet ve saadetini temin aşkından doğmaktadır (ordularımız zafer yerine barış istemektedirler).⁶⁷ Başkumandan İzmit'te halkla konuşmalar yaptıktan sonra geceyi yine İzmit Kasrı'nda geçirdi.

62 Hakimiyeti Milliye, 18 Ocak 1923; Milliyet, 6, 7 Aralık 1929 (Gazi ve İnkılap).

63 İkdam, 20 Ocak 1923

64 ATASE, ISH3As.2348K.140, G.4T.19.01.1923

65 Hakimiyeti Milliye, 21 Ocak 1923; Nazım Gür'ün anlattıkları Kara Fatma Kurtuluş Savaşı'nda Kocaeli bölgesinde kendisine bağlı kuvvetlerle yararlıklar göstermiştir. Daha geniş bilgi için Bkz. Aynur Mısıroğlu, *Kuvayı Milliye'nin Kadın Kahramanları*, İst. 1994, s. 106-112.

66 Hakimiyeti Milliye, 18 Ocak 1923; Milliyet, 6, 7 Aralık 1929 (Gazi ve İnkılap), Nazım Gür'ün anlattıkları.

67 Aynı gün Muallim Mehmet (Arapoğlu) Bey'in isteğine uyularak Tavşancıl okulunun en çalışkan öğrencilerinden Mehmet Gürel, Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da okutulmuştur. Daha sonra Mehmet Gürel öğretmen olarak 1940-1975 yıllarında Tavşancıl ilkokulunda çalışmıştır.

Ertesi gün beraberinde Kazım Karabekir Paşa olduğu halde ve diğer erkân/ilgililer ile Bursa'ya hareket etti.⁶⁸

Hereke'deki Kolordu'nun İstanbul'u Teslim Alışı

Lozan Barış Antlaşması gereğince antlaşmanın TBMM tarafından onaylanmasından itibaren 6 hafta içinde İstanbul boşaltılacaktı. TBMM 11 Ağustos 1923'te yapılan seçimle yenilenmiş, 14 Ağustos'ta Selahattin Adil Paşa İstanbul Komutanlığı'na tayin olunmuştu. TBMM 23 Ağustos'ta Lozan Antlaşması'nı onayladığından artık 6 haftalık geri sayım başlamıştı.⁶⁹ İtilaf devletleri birlikleri ellerindeki malzemelerinin ya satıyorlar yahut da Kızılay ve benzeri kurumlara devrediyorlardı.

Devir teslim bağlamında General C. Harrington 29 Ağustos akşamı Tarabya'da 500 kişilik bir kokteyl verirken Selahattin Adil Paşa Beykoz Parkı'nda gündüz piknik (Garden Party) vermişti. 13 Kasım 1918'de resmî ve 16 Mart 1920'de fiili olarak yapılmış olan işgal hareketi yaklaşık beş sene sürmüştü. İtilaf devletleri İstanbul ve bölgesine adeta yayılmıştı. Bu nedenle de boşaltma işlemleri ve imzalanan belgeler zaman aldı. Nihayet 2 Ekim günün bütün işlemler tamamlanarak işgal kuvvetleri İstanbul'dan ayrıldılar.

TBMM Hereke'deki III. Kolordu'yu İstanbul'un teslim alınışı için görevlendirmişti. Kolordunun bağlı birlikleri Üsküdar'a geçerek Komutanları Şükrü Naili (Gökberk) Paşa'nın gelmesini beklemişlerdi. Kolordu unsurları intikal yollarındaki istasyonlarda halkın büyük sevgi gösterisi ile karşılanmışlardı.

Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa'yı İstanbul'a götürecek Pendik vapuru 5 Ekim 1923 günü saat 15.30'da Hereke'ye gelmişti. Fabrika-yı Hümayun müdürü kentin ileri gelenleri ile kolordu karargâh subaylarına bir akşam yemeği vermişti. Şükrü Paşa yemekte yaptığı konuşmada "bir yıldır Hereke'de bulduklarını, şimdi tarihî bir görev için aralarından ayrıldıklarını belirterek haklarını helal etmelerini" istemişti.

Ertesi günü sabah namazından hemen sonra uğurlamaya gelen halkın gözyaşları ve alkışları arasında vapura binerek kentten ayrılmıştı. Vapur intikal seyrinde Büyükkada, Heybeli, Kınalı ve Burgaz adalarının iskelelerine çok yakın geçerek halkı selamlamışlardı.⁷⁰ Vapur İstanbul'a girerken Moda önlerinde demirli Yavuz zırhlısına da yakın geçerek mürettebatla selamlaşmışlardı.

Pendik vapuru 6 Ekim saat 10.00 sularında Sirkesi rıhtımına yanaştıktan sonra İstanbul Kumandanı Selahattin Adil Paşa tarafından karşılanmış, birlikte kalabalık halkın alkışları arasında Sirkeci İstasyonu'na kadar yürümüşler, buradan araba ile şimdiki İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün bulunduğu "İstanbul Kumandanlığı'na" gitmişlerdi. Bu sırada Üsküdar'da bulunan III. Kolordu erleri yine Seyri Seferin İdaresi'ne ait vapurlarla Sirkeci'ye getirilmişlerdi. Sirkeci'ye getirilen erler Gülhane Parkı'nda tertiplenerek komutanlarının denetlemesini bekliyorlardı. Nihayet Şükrü Naili ve Selahattin Adil Paşalar Gülhane parkına gelerek askerlerinin geçit törenini kabul etmişlerdi.⁷¹ Daha sonra Kolordu erleri Sirkeci-Karaköy-Şihane-Tarlabası yolu ile Taksim'e gelmişler. Burada yapılan konuşmalardan sonra bölgedeki kışlarına gönderilmişlerdir.

68 Vakit, 20 Ocak 1923

69 Hakimiyeti Milliye, 21 Ocak 1923; Kazım Karabekir Paşa 17 Şubat-5 Mart 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde başkanlık yapacaktır.

70 TBMM, Zabıt Ceridesi 2.yıl./I.C., s. 284.

71 Mahir Aydın, "İstanbul'un Kurtuluşu", *Cumhuriyet*, 8 Ekim 2008, s. 9.

Sonuç

Kocaeli Yarımadası, Anadolu coğrafyasını bütünleyen ve onun jeostratejik değerinin arttıran Boğazların en hassas bölgesidir. Nitekim, Mondros Mütarekesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin topraklarına ve denizlerine dolan İtilaf Devletleri arasında İngiltere, Kocaeli bölgesini seçmiştir. Bu suretle İngiltere 18. yüzyıldan beri planlamasını yaptığı Boğazlar ve Kocaeli Yarımadası'na hâkim olma hevesini tatmin etmiş oluyordu. Hereke Kocaeli Yarımadası için son derece stratejik bir konuma sahipti. İzmit Körfezi'nin en dar ve en ortasında oluşu, demir ve karayollarının üzerinde bulunması bu kentin değerinin arttırıyordu. Nitekim Osmanlı Devleti gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi de Hereke ve Kocaeli'ye yerleştikten sonra ülkeye hâkim olmuştu. Hereke'nin bir başka değeri 1843 yılından beri faaliyet gösteren Fabrika-yı Hümayun idi. Yünlü ve ipekli olarak, kumaş, perde ve halı dokunan bu fabrikada bölgedeki - Seymen'deki Çuha ve Karamürsel'deki Kumaş fabrikalarının İngiliz gemileriyle çalışmaz hale getirilmesine karşın Kurtuluş Savaşı boyunca faaliyetine devam etmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul'dan Anadolu'ya gönderilen -veya kaçırılan- personel ve malzemenin %23'ü İzmit Körfezi'nin iki kıyısı -Karamürsel ve Hereke bölgeleri- üzerinden gönderilmiştir (her iki kentin iskeleleri Osmanlı'nın kuruluş yıllarından (1326-1328) beri deniz ulaştırmasına hizmet vermektedir). Askerî malzemeler körfezin güneyinden -Karamürsel civarından- nakledilirken askerî personel Körfez'in kuzeyinden yani Hereke bölgesinden Ankara'ya geçirilmiştir. Bunun yanında Hereke iskelesi Karamürsel halkı için denizden sığınma yeri olmuştur. Örneğin İsmet (İnönü) Paşa Hereke'nin 20 km. kuzeyinde bulunan Üsküdar-Kurçalı-Geyve ekseninden Ankara'ya geçmiştir. Bu nedendir ki İngiliz Komutanlığı Hereke'de Tugay gücünde -242. Tugay- askerî birlik konuşlandırmıştır. Ancak bölgede teşkil olunan Kuva-yı Milliye veya milis güçler Ankara-İstanbul bağlantısını kesintisiz biçimde devam ettirirlerken bölge halkının moralini yüksek tutmuş, azınlıkların kurduğu çeteleri etkisiz hale getirmişlerdir. Bu nedendir ki İngiliz komutanlığı, önce Kuva-yı İnzibatiye adıyla saraya bağlı Osmanlı birliklerini bölgeye getirmiş, Ankara bağlı kuvvetlerin bunları dağıtması üzerine, Yunan birliklerini (11. Tümen) bölgeye yerleştirmiştir.

Büyük Taarruz ve takip harekâtı (26 Ağustos-18 Eylül 1922)'ndan sonra kuvvetlerimiz Boğazlar'a yönelmiştir. Özellikle Mudanya görüşmelerinin sürdüğü 3-12 Ekim 1922 tarihinde III. Kolordu birlikleri Kocaeli Yarımadası'nda Hereke'yi içine alan bölgeyi kurtarmış, İstanbul Boğazı'nın 15 km yakınına kadar yaklaşmıştır. Mütarekenin yürürlüğe girdiği 15 Ekim günü Kocaeli Yarımadası'nın Gebze'ye kadar olan bölümü TBMM'nin kontrolüne geçiyor, III. Kolordu Hereke'ye konuşlanıyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Kocaeli'ye ikinci gelişinde daha Eskişehir'de iken annesinin İzmir'de vefat ettiğini öğrenmiş, gezisinin önemi nedeniyle cenaze törenine gidememişti. Ordularımız "Büyük Zaferi" kazanmış, Misak-ı Milli esasları paralelinde Mudanya'da "ateşkes" imzalanmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, ulusun egemenliğini -tamamıyla ele almak üzere- padişahlığı kaldırmıştı. Lozan barış görüşmeleri bu esaslar içinde yapılıyordu.

Öte yandan Lozan Barış Antlaşması'nın ardından kurulacak olan yeni Türk Devleti'nin ekonomik, idari ve siyasi esaslarını belirtmek gerekiyordu. Bu nedenle "İ. İktisat Kongresi'nin" toplanması planlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa TBMM Reisi ve Başkumandan olarak yaptığı bu gezisini bu esaslar paralelinde icra etmişti. Bu bağlamda olarak Lozan görüşmelerinin olumsuz gidişine karşılık Boğazlar bölgesine yapılması düşünülen taarruz harekâtı için ordularımız denetleniyor, manevralar yaptırılıyordu. Enteresandır ki bu sırada Yunan Kuvvetleri Batı Trakya'da yığınak yapmayı, İngiliz kuvvetleri de Gelibolu yarımadasında

toplanmayı planlıyorlardı. Bu gezinin diğer bir özelliği toplantıların, denetlemelerin ve manevraların filme alınarak belgelenmesiydi. Kurtuluş Savaşı'mızın en önemli belgelerinden birisi bu gezi sırasında oluşturulmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın ilk kez geldiği Hereke ve bölgesinin bir başka özelliği ise Mudanya Mütarekesi ile kurtarıldıktan üç ay sonra, büyük kurtarıcısını başkomutanını misafir etmesidir. Gazi Paşa bölgede, bir taraftan Lozan Barış Konferansı'na bağlı olarak askerî birlikleri denetlerken, diğer taraftan halkla yaptığı konuşmalarda, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşılması için yapılması gerekenlerden ve yapılacaklardan söz ediyordu. Gazetecilere verdiği demeçlerle "Yeni Türkiye"nin temel esaslarını da açıklıyordu. Onun düşüncelerini Vakit gazetesinin 20 Ocak 1923 tarihinde yayınlanan demecinin şu satırında bulmak mümkündür:

"TBMM orduları yeni zaferler yerine idari, eğitim ve ekonomik sahada başarılar istemektedir. Bunlara ihtiyacımız vardır. Millet olarak bu başarılar elde edecek güçte ve azmindeyiz."

13 Kasım 1918'den beri yani 5 yıldır İstanbul'u işgal etmiş olan İtilaf Kuvvetleri Lozan Antlaşması gereğince 6 Ekim 1923'te İstanbul'u terk ettiler. İstanbul, Hereke'deki III. Kolordu tarafından teslim alındı. Çalışmamızda da belirttiğimiz Hereke Fatih Emirali Bey daha sonra kendi adıyla (Emirali-İmralı) anılacak olan Marmara'nın en stratejik adasını fethederek Osmanlı'ya Batı yollarını açmıştı. III. Kolordu'nun Hereke'den giderek İstanbul'u teslim almasını bu çerçevede değerlendirmekte ve ülkemizin uygarlık yolunda emin adımlarla ilerlemesinde Hereke'nin böylesine nostaljik bir yeri olduğunu düşünmekteyiz.